

ZJAWISKO AGRESJI W SZKOLE – PROBLEM WYCHOWAWCZY NAUCZYCIELI

Przemoc zawsze jest okrutna, nawet, jeśli słuszny jest jej powód.

F.Schiller

Jednym z najpoważniejszych zagrożeń polskiej demokracji jest nasilające się od kilku lat zjawisko agresji wśród dzieci i młodzieży. Subkultura agresji coraz szerzej przenika do szkół, obniża się wiek młodych agresorów, coraz bardziej wyszukane stają się metody i formy ich działania. Media informują nas o brutalnych mordach, popełnianych bez wyraźnej przyczyny przez młodych ludzi. Na naszych oczach tworzy się obraz agresywnego pokolenia nastolatków.

Dorosłym często brakuje determinacji do podjęcia walki z agresją, którą młodzież traktuje jako jeden z elementów współżycia w społeczeństwie. Dzieci i młodzież mają prawo do wzrastania w bezpiecznym środowisku, wolnym od przemocy, a obowiązkiem dorosłych jest im to zapewnić. Aby zatrzymać falę przemocy w przyszłości, trzeba działać od dziś. Jutro może być za późno.

Agresja, przemoc, mobbing

Szeroka literatura psychologiczna poświęcona problematyce agresji wskazuje na niezwykle złożoność zjawiska. Przyjmuje się, że agresją czy zachowaniem agresywnym jest każde zamierzone działanie – w formie fizycznej lub słownej – mające na celu wyrządzenie komuś lub czemuś szkody, straty, bólu.

Obok pojęcia agresji w literaturze, niejako w formie zamiennika, występuje pojęcie przemocy. Niektórzy pedagodzy biorą tu pod uwagę trzy zasadnicze elementy przemocy: rodzaj zachowania, motyw i skutki przemocy. Uczeń, doznający przemocy lub będący jej świadkiem, staje w trudnej dla niego sytuacji, związanej ze zmienionym stanem emocjonalnym, który potem przenosi się na życie dorosłe.

Przemoc charakteryzuje się tym, że:

- jest to zamierzone, świadome działanie sprawcy, które ma na celu podporządkowanie ofiary,
- występuje relacja nierównych sił (ofiara słabsza fizycznie),
- występuje naruszenie praw, wolności i dobra osobistego jednostki,
- objawia się bólem, cierpieniem, uszczerbkiem na zdrowiu.

Przemoc najczęściej ma postać fizyczną, psychiczną i seksualną (molestowanie). Zakres przemocy fizycznej wchodzi szereg negatywnych społecznie zachowań, począwszy od bicia, szarpania, popychania do gryzienia, oparzenia, topienia czy zatruwania. Z kolei przemoc psychiczna skierowana jest na uwłaczanie godności ludzkiej poprzez wyzwiska, obelgi, poniżanie, upokarzanie czy też straszenie, szantażowanie i izolowanie.

Zjawisko szykan i zastraszania uczniów, ale także i dorosłych, określa się od niedawna pojęciem „mobbing”. Prześladowanie to trwa przez dłuższy okres a ofiara narażana jest wielokrotnie na negatywne działanie sprawcy lub grup sprawców. Występuje, zatem powtarzalność i cykliczność przemyślanych z góry działań wobec ofiary.

Przyczyny agresji i typy relacji agresywnych w szkole

W ostatnich latach agresja staje się trwałym składnikiem życia codziennego. Zagościła w wielu polskich szkołach, w których, na co dzień z zachowaniami agresywnymi stykają się uczniowie i nauczyciele.

Przyczyn agresji w szkole jest bardzo wiele, niektóre na pozór nie mają z nią żadnego związku, jednak po bliższym przyjrzeniu się nim, łatwo zauważyć ich powiązanie z zachowaniem agresywnym. Przyczyny te można podzielić na:

A – czynniki pozaszkolne wynikające z:

- złego funkcjonowania osobowości ucznia – kłopotów w nauce, nieumiejętności przystosowania, zazdrości w odniesieniu do kolegów z rodzin lepiej sytuowanych, rywalizacja w nauce, zazdrość o oceny,
- wadliwego funkcjonowania rodziny ucznia i jego środowiska pozaszkolnego, nieodpowiedniego wpływu rodziny, telewizji, Internetu, gier komputerowych,
- niewłaściwego wpływu środowiska szkolnego- dominacji starszych kolegów nad młodymi, konfliktów między rówieśnikami.

B – czynniki szkolne powstałe na skutek:

- wadliwego funkcjonowania szkoły – zbyt dużej ilości uczniów, hałasu, anonimowości uczniów, braku współpracy szkoły z rodziną,
- nieprawidłowego funkcjonowania nauczyciela – braku sprawiedliwości w ocenianiu, niedostatecznej kontroli ucznia, tworzenia sytuacji stresowych, wyśmiewania ucznia,
- wadliwie organizowanego procesu kształcenia – mało urozmaiconych i przeciążonych programów nauczania, braku zajęć pozalekcyjnych, „nudy” w szkole.

Analizując przemoc w szkole należy wziąć pod uwagę cztery rodzaje relacji, a więc cztery możliwe rodzaje agresji czy wręcz przemocy stosowanej przez i na osobach biorących udział w edukacji.

Pierwszy typ relacji agresywnej to stosunki między uczniami. Celem aktów agresywnych jest zdobycie kontroli nad rówieśnikami. Agresorzy wybierają na ofiary zazwyczaj dzieci słabe psychicznie bądź fizycznie, łatwo podporządkowujące się, młodsze, odróżniające się od pozostałych. Agresja wśród uczniów ma bardzo silny aspekt fizyczny, ale jej elementem są również szykany słowne i ośmieszanie.

Co wskazuje na to, że mamy do czynienia z agresorami? Uczniowie ci:

- dokuczają (systematycznie), wyśmiewają, ośmieszają, przezywają, robią sobie żarty, bijąc, popychając, kopiąc,
- mają potrzebę dominacji wobec innych, chcą ich podporządkować sobie, używając groźby i siły,
- charakteryzują się niską tolerancją frustracji, łatwo popadają w gniew, są impulsywne,
- generalnie są nastawione „na nie”, potrafią też być agresywne wobec dorosłych,
- są zadowolone z własnych zachowań, bez poczucia wstydu i winy,
- mają łatwy kontakt z otoczeniem, umieją się wybronić w trudnej sytuacji – mają na wszystko odpowiedź,
- są biegłe w udawaniu,
- dość wcześnie prezentują zachowania antyspołeczne. Takie jak: kradzieże, wandalizm, picie alkoholu.

Drugim celem agresji młodzieży może stać się nauczyciel. Celem takiej agresji jest dominacja nad kimś teoretycznie silniejszym i stojącym wyżej w hierarchii szkolnej. Uczniom zdarza się wypróbować na nauczycielach granice ludzkiej wytrzymałości i reakcje dorosłego na ich siłę. Źródłem ataków są również osoby spokojne, delikatne i wrażliwe. Zaatakowani nauczyciele często nie wiedzą, jak mają zareagować na agresję ze strony uczniów. Brak odzewu ze strony nauczyciela jest odbierany bardzo często przez prześladowcę jako kolejne wyzwanie, jest sygnałem, że spotkał słabszą od siebie jednostkę, którą jest w stanie zastraszyć i mieć nad nią władzę. W ten sposób nauczyciel staje się potencjalnym celem, na który kierowane są zachowania agresywne. Zastraszony nauczyciel traci autorytet wśród swoich

uczniów w klasie i szkole, przestaje być oparciem dla swoich podopiecznych. Pokonanie nauczyciela powoduje wzrost samooceny agresorów i utwierdzenie się w przekonaniu, że światem rządzą silniejsi.

Agresorem może być jednak również nauczyciel. Zdarzają się przypadki znęcania się nauczyciela nad uczniami. Ofiarami agresji stają się ci, którzy mają inne zdanie niż nauczyciel, zadają za dużo pytań, odkrywając przy tym niewiedzę nauczyciela w pewnych dziedzinach, sprawiają problemy wychowawcze, odróżniają się od klasy. Celem agresji jest pokazanie, kto rządzi w klasie i, paradoksalnie, ułatwienie sobie prowadzenia zajęć. Nauczyciele pytani o agresję wobec uczniów wśród źródeł wymieniają głównie czynniki związane z atmosferą pracy. Są to:

- stres zawodowy,
- agresja ze strony dzieci,
- przepracowanie,
- niedocenywanie zawodu,
- trudności materialne,
- niepewność pracy,
- przedmiotowy stosunek do ucznia.

Stosowanie przemocy przez nauczyciela wobec ucznia powoduje: zanik chęci do nauki i chodzenia do szkoły, nienawiść do szkoły, strach przed szkołą, „niechęć” czy wręcz nienawiść do nauczyciela, ucieczki ze szkoły, pogorszenie wyników w nauce, powtarzanie klasy, „nerwy”, stres, niedocenywanie siebie.

Kolejnym rodzajem agresji jest terror psychiczny, stosowany przez nauczycieli bądź dyrekcję wobec innego nauczyciela (mobbing). Celem mobbingu jest wyeliminowanie nauczyciela z życia szkoły. Mobbing wśród nauczycieli może wpływać na przeżywanie frustracji przez dzieci. Ofiara mobbingu, szczególnie w późniejszych fazach terroru, może przelewać swoją agresję na uczniów, nie panować w pełni nad swoim zachowaniem, doprowadzając w klasie do sytuacji frustrujących dzieci i wywołujących gniew stanów poprzedzających agresję. Mobbing w szkole jest zjawiskiem bardzo niebezpiecznym, i to niebezpiecznym nie tylko dla ofiar mobbingu. Jest to wychowywanie toksycznego społeczeństwa, to pokazywanie, że nie warto być uczciwym i wrażliwym, to uczenie młodych obywateli agresywnego zachowania i przemocy jako najłatwiejszego sposobu rozwiązywania konfliktów.

Rola nauczycieli i wychowawców w zapobieganiu agresji

W codziennej pracy zawodowej każdy nauczyciel spotyka szereg zachowań agresywnych u uczniów. W dobie obecnej znacznie wzrosła ilość takich zachowań, a także ich intensywność. Bez względu na to, czy ofiary agresji szkolnej bronią się, czy ulegają napastnikom, kolejne akty napastliwości są częstsze, poważniejsze i bardziej dotkliwe dla ofiary, czyli agresja nasila się, co jest znane jako zjawisko eskalacji agresji. Cóż, więc znaczy wychowywać w istniejących warunkach i realiach nowego stulecia? Nie jesteśmy bezradni wobec zjawiska narastającej przemocy. Zadaniem nauczycieli to rzetelne rozpoznanie zjawisk zachodzących na terenie szkoły, poznanie aktualnych przyczyn, określenie rzeczywistych czynników współwystępujących wraz z zachowaniami agresywnymi. Zgromadzona w ten sposób wiedza pozwoli na przygotowanie programów profilaktycznych, wyrugowanie zjawisk i zachowań sprzyjających stosowaniu przez uczniów przemocy wobec innych. Wychowawca winien być baczny obserwatorem, na tyle czujnym, aby w porę dostrzec sygnały pochodzące od samych wychowanków.

Przesłanki wskazujące na to, że uczeń może przejawiać zachowania agresywne (czynniki zagrażające):

1. Spadek zainteresowania szkołą, niechęć do podejmowania aktywności na rzecz społeczności szkolnej.
2. Niekontrolowane — nieadekwatne do wieku i sytuacji — wybuchy gniewu.
3. Postrzeganie siebie jako ofiary, przejawianie postaw izolacjonistycznych.
4. Odmowa podporządkowania się ustalonym zasadom; ustawiczna negacja istniejących norm.
5. Przejawianie zachowań agresywnych w stosunku do zwierząt.
6. Fascynacja sytuacjami ukazującymi sceny przemocy. Inicjowanie rozmów na tematy związane z używaniem niebezpiecznych narzędzi.
7. Ekspresja wyrażana w pracach szkolnych, ukierunkowana na zjawiska związane z przemocą. Prace plastyczne obrazujące sceny agresji.
8. Zachowania wskazujące na zachwianie emocjonalne.
9. Niczym nieuzasadniona bezpodstawna zazdrość.
10. Nadmierne zainteresowanie funkcjonowaniem grup przestępczych (próby nawiązania kontaktu);
11. Nagłe, dobrowolne zerwanie kontaktów z przyjaciółmi. Rozluźnienie więzi rodzinnych.
12. Rozmowy na tematy związane z bronią; przynoszenie na teren szkoły niebezpiecznych narzędzi (broni).

Kluczowym, więc zadaniem nauczycieli i wychowawców powinno być wczesne rozpoznanie skłonności do zachowań agresywnych wśród uczniów, celem ich neutralizowania poprzez zabiegi wyprzedzające o charakterze profilaktycznym.

Jako pedagodzy jesteśmy zobowiązani do zachowań solidarnych, ujmowania się za słabszymi, domagania się, aby przestrzegano naszych praw i praw innych, występowania przeciwko niesprawiedliwości wyrządzanej innym ludziom.

Co może zrobić nauczyciel, by w porę powstrzymać przemoc w szkole?

1. Tak szybko, jak to jest możliwe, powiadomić dyrektora szkoły, który zgodnie z polskim prawem sprawuje opiekę nad dziećmi i młodzieżą uczącą się w szkole, o wszelkich sygnałach dotyczących spraw związanych z przemocą (rozmowy na temat niebezpiecznych narzędzi czy broni, informacje o miejscach, w których uczniowie nie czują się bezpiecznie itp.).
2. Wspólnie z uczniami ustalić normy postępowania obowiązujące społeczność klasową; przewidzieć i ogłosić konsekwencje, które grożą za ich niedotrzymanie (kontrakt).
3. Pozostawać w stałym kontakcie z rodzicami, informując o postępach czynionych przez uczniów. Nakłaniać rodziców do podejmowania rozmów z dziećmi na tematy związane z ich aktywnością w szkole.
4. By skutecznie służyć pomocą należy stale pogłębiać swoją wiedzę w zakresie rozpoznawania znaków świadczących o problemach podopiecznych. Wykorzystywać wszelkie zasoby szkoły w celu udzielenia stosownego wsparcia.
5. Kształtować spośród wybranych uczniów zespoły liderów młodzieżowych, którzy będą pomocni w realizacji strategii informacyjnych i edukacyjnych.
6. Organizować komitety rodzicielskie oraz służyć stałą pomocą organizacjom wcielającym założenia „bezpiecznej szkoły”. Uczyć społeczność szkoły jak postępować w sytuacjach zagrożenia.
7. Brać pełną odpowiedzialność za wszystko, co dzieje się z uczniami zarówno w klasie szkolnej, jak poza nią. Założenia dotyczące zapewnienia należytej opieki i bezpieczeństwa

wychowanków winny w świadomości nauczyciela obejmować obszar daleko większy niż „mury szkoły”.

8. Wskazywać standardy zachowań społecznie aprobowanych. Nalegać, by uczniowie odnosili się do siebie oraz napotkanych osób z należnym szacunkiem. Nauczyciel winien orientować się, czy przezwiska używane w klasie nie uwłaczają godności osobistej uczniów.

9. Nauczać z pasją. Stwarzać uczniom możliwości pokonywania coraz to nowych wyzwań. Zajęcia winny być tak przygotowywane, by uczniowie czerpali przyjemność z uczestnictwa; pozwoli to ukierunkować energię na działania społecznie aprobowane, tym samym odciągnie od działań prowadzących do dysfunkcji życia szkolnego.

10. Wskazywać sposoby rozwiązywania konfliktów; zachęcać do rozmów na trudne, drażliwe dla uczniów tematy. Organizować treningi zastępowania agresji. Wpłatać w problematykę zajęć zagadnienia mogące przysłużyć się praktycznemu wykorzystaniu zdobytych umiejętności.

11. W każdym z możliwych przypadków włączać do rozmowy problematykę związaną z zapobieganiem zachowaniom agresywnym.

12. Zapoznawać z konsekwencjami zachowań agresywnych. Przeprowadzać rozmowy, dzielić się, w ramach jasnej komunikacji z podopiecznymi, wszelkimi podejrzeniami, co do zauważonych oznak zachowań agresywnych.

Pozytywne efekty walki z agresją niewątpliwie przyniesie strategia bezpośredniego oddziaływania na osobowość uczniów poprzez propagowanie zachowań prospołecznych, przestrzeganie prawa przez personel szkoły, poprzez organizację (konstruktywne wypełnienie) czasu wolnego młodzieży, rozwijanie zainteresowań. Aby praca ta przyniosła oczekiwane rezultaty konieczne jest zaangażowanie rodziców. Rodzina, bowiem jest najważniejszym środowiskiem wychowawczym, oddziałuje na jednostkę najdłużej i najsilniej. Czynnikiem istotnie wpływającym na rozwój dziecka i jego przystosowanie społeczne są postawy rodziców. Pożądane wychowawczo postawy rodzicielskie (akceptacja, współdziałanie z dzieckiem, dawanie mu rozumnej swobody i uznawanie jego praw) właściwie stymulują rozwój psychiczny i społeczny jednostki, natomiast postawy niewłaściwe powodują zaburzenia rozwoju, stając się czynnikami nieprzystosowania społecznego.

Opracowała psycholog szkolna,
Karolina Artowicz – Latocha.